

УДК 627.51

Козак Ю.П., ст. викладач (Рівненський інститут ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розкрито екологічні, економічні передумови об'єктивної необхідності екологізації розвитку, а також принципи та інструменти екологічної політики, за допомогою яких можна забезпечити стабілізацію навколишнього природного середовища й усунути глобальні екологічні загрози.

Раскрыто экологические, экономические предпосылки объективной необходимости экологизации развития, а также принципы и инструменты экологической политики, с помощью которых можно обеспечить стабилизацию окружающей среды и устранить глобальные экологические угрозы.

Reveals the environmental, economic conditions of objective necessity of ecological development, and principles and environmental policy instruments by which we can provide stabilization of the environment and eliminate global environmental threats.

В умовах погіршення екологічної ситуації та ускладненні економічних відносин, що проявляються в залученні екологічного чинника в економіку країни, обумовлює необхідність виявлення регуляторів і регуляторних механізмів, здатних забезпечувати ефективну динаміку трансформування економіки. Об'єктивність і безперервність взаємодії економічної системи, відсутність благ-субститутів для навколишнього природного середовища потребує впорядкування взаємодії учасників (інституціоналізація), і формування теоретичних основ регулювання самого процесу інституціоналізації.

Розвиток суспільства супроводжується посиленням техногенного тиску на довкілля й підвищенням пріоритету екологічного фактора. Таким чином довкілля реалізує системоутворюючу функцію в економічних відносинах: з одного боку, містить незмінні первинні ресурси виробництва, з іншого – обмежує його розвиток [1, С. 87]. Сталій економічний розвиток території (локальної, регіональної, глобальної) представляє стратегію керованого, підтримуваного, регульованого розвитку, що не руйнує навколишнє середовище та забезпечує безперервний суспільний прогрес.

В економічній літературі питанням управління екологічною діяльністю присвячено багато наукових робіт. Значний вклад у дослідження проблем оцінки суспільної еколого-економічної оцінки ефективності у сфері природо-користування та захисту навколишнього природного середовища зробили такі науковці, як: Н.М. Андрєєва, О.О. Веклич, Т.П. Галушкіна, О.М. Громова, О.О. Лапко, Л.Г. Мельник, Є.В. Мішенін, В.А. Паламарчук, О.В. Прокopenко, С.І. Рассаднікова, О.В. Садченко, В.М. Степанов, В.М та ін. Незважаючи на достатньо глибокі та вагомні наукові здобутки з зазначених питань, проблема вибору та напряду економічних механізмів екологізації залишається невирішеною в повній мірі.

Метою даної статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад екологічно безпечного функціонування економіки країни.

Категорія еколого-економічних потреб займає одне з найважливіших місць у теорії сталого розвитку, тобто мова йде про рівність задоволення потреб для існуючого і майбутнього покоління. Екологізація всіх потреб людини означає екологізацію її світогляду, саме вона робить можливою зміну траєкторії розвитку людства і виникнення для неї можливостей розвиватися.

Для забезпечення реальної оцінки еколого-економічних явищ і процесів необхідно в систему основних соціально-економічних показників розвитку як на державному, так і на регіональному рівнях включити екологічний фактор. При цьому потрібно не тільки враховувати, але і дотримувати рівноправність усіх чинників: екологічних, економічних і соціальних [2, С. 50].

Варто також зазначити, що при розробці та аналізі макроекономічних стратегій необхідно налагодити облік та оцінку використання природних ресурсів як екологічного чинника з самого початку процесу планування економічних і господарських рішень. Впровадження нових досконалих технологій та природоохоронних заходів в практику менеджменту залежить саме від екологізації економічних інструментів управління.

Збереження досягнутого рівня задоволення матеріальних потреб при підтримці якості довкілля вимагає появи несуперечливих інструментів регулювання економіки. Впорядкування господарських взаємодій (інституціоналізації) проявляється в умовах, де змінюються організації виробництва та споживання благ, в якісних параметрах середовища існування, в умовах відтворення трудових ресурсів суспільства. Включення в господарську практику раніше не врахованих чинників економічної динаміки дозволяє за допомогою розвитку еколого-економічних відносин виявити інструменти інституціоналізації та поширення їх дії на господарську систему в цілому.

Актуальність розробки теоретико-методологічних основ екологізації всіх сфер життєдіяльності українського суспільства обумовлена переходом України до «розвитку без руйнування» згідно «Порядку денного на ХХІ століття», розробленої і прийнятої на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку (КООННСП) в червні 1992 р. в Ріо-де-Жанейро представниками 179 держав. Передумовою тому стала доповідь Міжнародної

комісії з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР) «Наше спільне майбутнє», в 1987 р., де особливу увагу було приділено необхідності «сталого розвитку», при якому «задоволення потреб теперішнього часу не підриває здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби».

У передмові до зазначеної доповіді голова комісії Г.Х. Брундтланд зазначила: «Найбільш важливою проблемою сучасності, є переконання держав у необхідності повернутися до багатостороннього співробітництва. Завдання перебудови світу після Другої світової війни була тією реальною рушійною силою, яка привела до появи нашої післявоєнної міжнародної економічної системи. Необхідність визначення шляхів сталого розвитку повинна дати стимул, показати неминучість пошуку нових рішень на шляхах багатогранного співробітництва та розбудови міжнародної системи економічного співробітництва. Вирішення цього завдання не включається в рамки національного суверенітету і обмежених стратегій отримання економічних переваг» [3].

Екологічні проблеми за останні десятиліття викликали нові підходи до організації життєдіяльності людини і людства в цілому. Так, в сучасних умовах господарювання багато дослідників зазначають необхідність більш широкого використання екологічного підходу, який зародився в кінці ХХ ст. та ілюструє перехід від антропоцентричного до біоцентричного типу розвитку людства. Ефективність процесу екологізації життєдіяльності українського суспільства багато в чому залежить від рівня його відповідності сучасним методам і способам регулювання економіки. Отже, дослідженні проблеми, пов'язані з визначенням об'єкта, предмета, способів (методів) екологізації життєдіяльності суспільства, результатів їх впливу на систему економічних відносин в цілому, до цих пір так і не отримали свого завершеного інституційного обґрунтування.

Екологічний підхід до організації суспільного устрою веде до істотного переосмислення століттями сформованих техногенних, споживчих основ розвитку людського суспільства. В результаті в умовах сучасної глобалізації різних сторін суспільного, державного, взаємопроникнення різних галузей економічної життєдіяльності та законодавства екологічний підхід стає одним з найважливіших спеціальних інституційних засобів дослідження економічної науки.

Безумовно, економічна наука не може залишатися байдужою до загострення екологічних проблем, внаслідок чого в даній сфері з'являються нові категорії теоретико-методологічного характеру, до числа яких належить і «екологізація економіки». Якщо раніше вчені відзначали «філософізацію» наук, то сьогодні можна констатувати їх екологізацію.

Необхідно зазначити, що регулювання екологічних відносин в цілому і процес екологізації економіки, зокрема не може бути оптимальними і ефективними без урахування сучасних досягнень природно-екологічних наук, представники яких першими сприяли впровадженню понять «екологія» і «еколо-

гічний» в масову суспільно-політичну та економічну лексику. У зв'язку з цим адекватне вирішення проблем екологізації галузей економіки сьогодні неможливо без використання досягнень і рекомендацій природних наук.

В Україні в результаті фундаментальних змін у суспільно-політичному, соціально-економічному розвитку, в процесі формування ринкової економіки, активізації товарно-грошових відносин відбулося істотне перетворення і культурно-духовних цінностей, що обумовлює необхідність переосмислення теоретико-методологічних основ екологізації законодавства. Формування інших соціальних ідеалів в державі, офіційне визнання необхідності побудови ринкової економіки, сприйняття сутнісної концепції правової держави призвели до постановки перед представниками економічної науки ряду проблем, ефективне вирішення яких безпосередньо залежить від методологічної складової цієї науки [4]. У сучасних умовах зіткнення екологічних та економічних інтересів суспільства потребує визначення методології екологізації галузей економіки, оскільки сприяє підвищенню ефективності правової охорони навколишнього середовища, поліпшення екологічної ситуації в країні та забезпечення природних умов життя в цілому.

В результаті формується система еколого-економічних протиріч відтворення, зміст якої розгортається на основі суперечностей (між зростанням потреб виробництва в природних ресурсах і обмеженістю природних умов їх розвитку; між потребою в екологічно прийнятних умовах суспільного відтворення і зростанням техногенного тиску; між наявністю екстенсивного, переважно руйнівного типу господарювання і необхідністю впровадження інтенсивних технологій; між зростаючою інтенсифікацією виробництва та екстенсивними способами освоєння природних багатств та ін.).

Слід сказати, що в основі діяльності Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР) та доповіді «Наше спільне майбутнє» була покладена триєдина концепція сталого (еколого-соціально-економічного) розвитку. Всесвітній саміт ООН зі сталого розвитку (міжурядовий, неурядовий і науковий форум) в 2002 р. підтвердив прихильність всього світового співтовариства ідеям сталого розвитку для довгострокового задоволення основних людських потреб при збереженні систем життєзабезпечення держави.

Сприйняття ідеї і положень Концепції сталого розвитку потребує суттєвого переосмислення традиційної ролі і місця держави та економіки в світогляді людини, що неминуче спричинить зміну його уявлень про навколишнє середовище і про місце людини в ній [5, С. 77].

Теорія і практика показали, що екологічна складова є невід'ємною частиною людського розвитку, у зв'язку з чим сучасна економічна наука покликана вирішити важливу в історичному вимірі проблему екологізації всіх сфер життєдіяльності держави по прийнятим вимогам Концепції сталого розвитку.

Проблема екологізації законодавства не раз висвітлювалася в юридичній літературі, особливо у сфері еколого-економічної науки. Необхідно врахувати, що поступовий розвиток і модифікація вітчизняної науково-економічної

доктрини взагалі ставлять перед дослідниками проблему екологізації, що охоплює всю систему життєдіяльності суспільства та створює передумови для проведення подальшого наукового дослідження [6, С. 101].

Численні джерела, а також велике коло нормативних правових актів мають різні підходи до вирішення проблем екологізації життєдіяльності українського суспільства. До того ж багато праць з цієї проблеми були виконані ще в радянський період, коли фактори екологізації були «прив'язані» до ідеологічних і політизованих соціально-економічних умов. Отже, сутнісне наповнення як категорії екологізації взагалі, так і поняття екологізації життєдіяльності суспільства зокрема, було обумовлено в 60–70-х рр. ХХ ст., коли дані поняття вперше були введені у вжиток наукою екологічної економіки.

Причому про екологізацію стали говорити в осмисленому, змістовному плані, здатному вплинути на реальну антропогенну діяльність. Так, особливу увагу звертає на себе позиція відомого вченого-еколога Н.Ф. Реймерса, на думку якого екологізація являє собою процес неухильного та послідовного впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів і умов поряд з поліпшенням або хоча б збереженням якості природного середовища (або взагалі середовища життя) на локальному, регіональному і глобальному рівнях (від окремого підприємства до техносфери).

Аналізуючи сутність і сенс вживання терміну «екологізація», можна прийти до наступних основних висновків.

По-перше, термін «екологізація» є результатом перетворення терміна «екологія». Вони однокореневі, але вживаються в різних значеннях. Як відомо, термін «екологія» у науку був введений німецьким натуралістом Ернестом Геккелем ще в 1866 р. З тих пір, розмірковуючи про екологію, ще довгий час (до другої половини ХХ ст.) про екологізацію не говорили.

По-друге, сучасний термін «екологізація» демонструє істотний поворот у світогляді людини і людства в цілому. Якщо раніше, до появи терміну «екологізація», світ пізнали в процесі фізікалізації, географізації, біологізації, то в умовах настання екологічної кризи через інтенсивний вплив людини на природу та неможливості біосфери самовідновлюватися виникла потреба у виробленні нового підходу, який отримав назву «екологічний підхід».

По-третє, власне категорія «екологізація» виникла в силу того, що сформовані уявлення про природу та її охорону не могли більше сприяти задоволенню потреб охорони всієї біосфери.

По-четверте, з точки зору представників екологічної науки, екологізації в принципі, може бути піддано все в людському суспільстві: і наука, і свідомість, і мислення. Однак у кожному варіанті використання категорії «екологізація» її суті є впровадження в життя людей екологічного підходу, що сприяє формуванню нового світогляду, відповідно до якого людина (людство в ціло-

му) повинна співвставляти свою діяльність з тим, наскільки її дії гармонізуються з законами природи.

Отже, сутність екологізації полягає в тому, що людство має зрозуміти: століття технологізації природи повинен бути замінено століттям екологізації людської діяльності. Інакше людина як біологічний вид просто не виживе. Екологізація набуває статусу фактора прийняття господарських рішень

Відзначаючи роль регулювання економіки як інституціонального способу реалізації екологічних вимог у життєдіяльності суспільства, не можна забувати про обумовленість законодавства рівнем природних досягнень, передусім біологічних, екологічних наук в галузі розробки наукових основ життя на Землі. Екологізація – це не тільки позначення феномена, відкритого представниками природничих наук для захисту біосфери від антропогенного впливу, а й конкретний процес впровадження екологічних вимог у різні сфери життєдіяльності людини. Галузевий підхід до аналізу категорії «екологізації» привів автора до наступного висновку: цей термін став основоположним, системоутворюючим поняттям не тільки для спеціальних наук, а й для економічної науки.

1. Бохан А. В. Екологізація підприємництва та консолідація міжнародних зусиль у формуванні безпеки розвитку людства / А. В. Бохан // Матеріали Міжнар. наук-практ. конф. “Проблеми та перспективи розвитку підприємництва”, 14-15 груд. 2007 р. – Ч. 2. – Х. : ХНАДУ, 2007. – С. 87-88.
2. Синякевич І. Основні постулати екологічної економіки як теоретична основа екологічної політики / Ігор Синякевич // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 49-51.
3. Трет'яков С. В. Проблеми екологізації економіки України [монографія] / С. Трет'яков. – Харків: Наукова думка, 2009. – 481 с.
4. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 №188/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Герасимчук З. В. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації : екологічні імперативи та системні суперечності / З. В. Герасимчук, І. М. Вахович, В. А. Голян // Луцький держ. технічний ун-т. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 226 с.
6. Екологія і економіка: навч. посіб. / Д. М. Колотило.– 2-е вид., доповн. і переробл. – К., 2005. – 576 с.
7. Підліснюк В. В. Сталій розвиток суспільства: 25 запитань і відповідей. Глуначний посібник // Видавництво «Поліграфекспрес», 2001. – 27 с.

Рецензент: к.е.н., професор Кушнір Н.Б. (НУВГП)